

- Bachelor thesis -

Turkije bij de Europese Unie, een brug te ver?

over

democratie, mensenrechten en identiteit

'Politieke Geschiedenis en
Internationale Betrekkingen'
en 'Religie en Cultuur'
Taal en Cultuurstudies
Universiteit Utrecht

Student	A.H. Maandag
BA-Thesisbegeleider	Dr. M. Segers

Studentnummer 3401065

Inleverdatum 24-

06-2013

De Brug

'Je kunt de brug gemakkelijk zien liggen. Je komt aanvliegen op de stad, op deze tien miljoen zielen, op hun villa's en woontorens die golven over de heuvels, op de zeeën en baaien die de stad doorsnijden, op de hangbruggen tussen Europa en Azië waar de vrachtkonvoeien bumper aan bumper voorschuiwen, op de tientallen schepen die eeuwig voor de poorten liggen te roesten, op de vervallen bastions en stadsmuren van het vergane imperium, op de Blauwe Moskee, waarboven, zich fel aftekenend tegen de avondhemel, altijd witte vogels zweven.

En dan stuit je, onvermijdelijk, op de brug'.

Geert Mak

Inhoudsopgave

Inleiding, opzet en verantwoording.....	p5
1. <i>Europese Verdragen over Democratie en Mensenrechten</i>	
1.1 Het Document on the European Identity (1973) over Democratie en Mensenrechten.....	p10
1.2 Het Verdrag van Lissabon (2009) over Democratie en Mensenrechten.....	p12
<i>Case Study – Turkije</i>	
2. <i>Turkije, ten tijde van de junta en premier Özal</i>	
2.1 Een korte geschiedenis.....	p14
2.2 Democratisch oogpunt	p16
2.3 Mensenrechten	
2.3.1 Het recht van (etnische) minderheden.....	p18
2.3.2 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst.....	p19
2.3.3 Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid.....	p21
2.4 Deelconclusie.....	p22
3. <i>Turkije, ten tijde van premier Erdoğan</i>	
3.1 Een inleiding.....	p23
3.2 Democratisch oogpunt.....	p24
3.3 Mensenrechten	
3.3.1 Het recht van (etnische)	

minderheden.....	p26
3.3.2 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst.....	p27
3.3.3. Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid.....	p28
3.4	
Deelconclusie.....	p29
<i>Conclusie</i>	
<i>I</i>	p30
4. Europese Identiteitsvorming en Turkse toetreding tot de EU	
4.1	
Identiteitscrisis.....	p33
4.2 Identiteit als concept.....	p35
<i>Conclusie</i>	
<i>II</i>	p37
Literatuurlijst	
.....	p39
Bijlage	
Peerreview thesis Daphné Dupont-Vivet ' <i>Europe inside out; European citizenship as a question of inclusion vs exclusion</i> '.	

Inleiding

Zondag 2 Juni 2013.

Er heerst al dagen onrust in Turkije. In de wijk Tunali en bij het kantoor van premier Tayyip Erdoğan is het rumoerig. De woorden 'autoritair' en 'ondemocratisch' galmen over het Taksimplein. Er worden brandjes gesticht en stenen gegooid. De politie gebruikt traangas en pepperspray om de demonstranten onder de duim te houden. Erdoğan noemt de betogers 'extremistische elementen'. Meer dan 1000 demonstranten worden gearresteerd.

Vrijdag 7 juni 2013.

Turkije moet afzien van excessief politiegeweld bij de demonstraties tegen de regering van premier Erdoğan, aldus Stefan Füle, die als EU-Commissaris belast is met de toetreding van Turkije tot de Europese Unie. President Abdullah Gül neemt het op voor vreedzame demonstraties met de woorden; *'Democratie betekent niet alleen dat er verkiezingen zijn'*. De onlusten eisen het leven van twee protesterende Turkse burgers en een Turkse politieagent.

De stemming in Turkije lijkt grimmig en de politiek verdeeld. Verdeeld is ook de mening over de eventuele toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Het optreden van de politie en premier Erdoğan gaat tegen de normen en waarden van de Europese lidstaten in. De manier waarop de Turkse politie met de betogers omgaat is on-Europees en wordt door de Europese Unie veroordeeld. Fundamentele waarden van de Unie, zoals de vrijheid van meningsuiting, worden hier beperkt en de universele mensenrechten worden geschonden.

De Europese waarden, rechten en ideologieën zijn vastgelegd in democratisch goedgekeurde verdragen en documenten. Onder andere om burgers binnen haar supranationale netwerken te binden, maar ook om haar eigen bestaan te legitimeren, stelde de Europese Gemeenschap in 1973 het Document on the European Identity (DEI) op. In het DEI staan onder andere de juridische en sociale waarden van de Europese Identiteit. Maar de Europese Unie legde hierin ook de kernwaarden van haar eigen bestaan vast, waaronder het belang van democratie en mensenrechten. Deze elementen zijn door de jaren heen altijd genoemd in de verdragen van de Europese Commissie.

Wat met het Document on the European Identity begon, is gestold in het laatste verdrag van de Europese Unie, het Verdrag van Lissabon (2009). Daarin worden wederom de democratie en mensenrechten benadrukt als kernwaarden van de Unie. Dit zijn essentiële elementen, wanneer er door de EU gekeken wordt naar eventuele toetreding van kandidaat-lidstaten.

Eén van de kandidaat-lidstaten, Turkije, heeft al in 1959 toenadering tot de Europese Unie (toentertijd de Europese Economische Gemeenschap) gezocht. Vier jaar later kreeg het land een associatieverdrag met Europa. Sindsdien heeft de relatie tussen Turkije en

Europa hoogte- en dieptepunten gekend, maar is, meer dan een halve eeuw later, het land nog altijd niet volwaardig lid van de Europese Unie. Voor Turkije dacht men zeventwintig jaar nodig te hebben voor het ontwikkelen van een economie tot een peil dat voldoende zou zijn om in de Europese Economische Gemeenschap (EEG) als volwaardig lid te kunnen participeren. Door de jaren heen is de economie van Turkije behoorlijk gegroeid en stabiel, maar Turkije kent niet alleen een lange geschiedenis van economische ups-and-downs. Ook op het gebied van democratie en mensenrechten schortte er in de ogen van de lidstaten van de Europese gemeenschap nogal wat aan het Turkse beleid.

Turkije heeft een betrekkelijk lange, maar ook tamelijk roerige parlementaire traditie. Eén van de Turkse problemen in de tweede helft van de vorige eeuw was dat de politici van tijd tot tijd de regels van het parlementaire en democratische spel uit het oog leken te verliezen, waardoor ze elkaar bijna letterlijk te vuur en te zwaard wilden bestrijden. Politieke moorden en het monddood maken van tegenstanders waren de EU een doorn in het oog. Turkije schuwde niet om het leger in te zetten aangaande orde op zaken te stellen. Ook de executie van politieke tegenstanders hoorde hier bij, onder andere in 1960 en 1971, bij de staatsgrepen, waar het Westen aan de kant stond en toekeek. Hetzelfde gebeurde in 1980. De Turken susten de gemoederen door te zeggen dat de ingrepen slechts van beperkte duur zouden zijn. Het enige doel hiervan zou zijn, om de goed werkende democratie te herstellen.

Voor de Europese Unie waren, zijn en blijven democratie en mensenrechten van grote waarde. Maar wellicht niet exact op de manier waarop Turkije met deze twee begrippen door de jaren heen omgegaan is, waar soms het herstellen van de democratie gebruikt werd als reden voor de schending van mensenrechten. Mensenrechten lijken als morele normen per definitie een universele strekking te hebben, echter, dit is wel degelijk gebonden aan de implementatie ervan door een natiestaat. Zodoende bestaat er een spanning tussen het zogenaamde universeel-zijn van de mensenrechten en de plaatselijke uitvoering en voorwaarden voor de verwerkelijking.

Turkije wacht al lang op het moment dat zij mag toetreden tot de Europese Unie, die steeds verder uitbreidt. De geografische grenzen van de Europese Unie zijn, hoewel veranderend, concreet vast te stellen. Echter, waar liggen de grenzen van Europa?

Voor Valéry Giscard d'Estaing, is Turkije overduidelijk geen Europees land. De Franse

politicus, sprak zich uit tegen het lid worden van Turkije van de Europese Unie, in een interview met de krant 'Le Monde';

'La Turquie est un pays proche de l'Europe, un pays important, qui a une véritable élite, mais ce n'est pas un pays européen. Sa capitale n'est pas en Europe, elle a 95 % de sa population hors d'Europe, ce n'est pas un pays européen'.

Op de vraag of Turkije geografisch tot Europa behoort is geen eenduidig antwoord te geven. Maar niet alleen de geografische kloof tussen Europa en Turkije lijkt voor sommigen breder dan de Bosporus. Volgens Samuel Huntington is de grens tussen Europa en Turkije heel duidelijk, volgens hem houdt Europa op waar het westerse christendom ophoudt en waar de islam en het orthodoxe christendom beginnen'. Maar is deze grens zo te trekken, langs een schijnbaar religieuze lijn?

Een deel van de afbakening van de Europese Unie wordt gecreëerd door de vorming van de Europese identiteit. Al vele decennia wordt de creatie van een Europese identiteit als cruciaal beleidsdoel gezien in de Europese integratie. Meerdere factoren worden hiervoor gebruikt. Religieuze, culturele, geografische, historische en linguïstische factoren passeren de revue om deze te creëren. De Europese Unie doet haar best om een Europese identiteit te creëren, al blijven de burgers zich nog altijd meer nationaal staatsburger voelen, dan Europees burger. Onder de burgers lijkt het Europese identiteitsbesef soms verwaarloosbaar, maar de Unie lijkt zich wel als homogeen blok te profileren wanneer het gaat over de identiteit ten opzichte van lidstaten die niet tot de Unie behoren. In de confrontatie met Turkije lijkt deze romantische identiteitsconstructie van de Europese Unie op schaamteloze wijze de kop op te steken.

'Het is de ironie van de geschiedenis, dat juist nu de EU zich bezint op haar identiteit en op hetzelfde moment tien nieuwe lidstaten verwelkomt', stelt Joost Lagendijk. Eventuele toetreding van Turkije is ook al jaren lang een veelbesproken onderwerp in de politiek, onder academici en in de media. Echter, veel onderzoek op dit gebied is en wordt gedaan door te kijken naar economische belangen (de neo-liberalistische invalshoek), of er wordt met een (neo-) realistisch oog naar de onderlinge machtsverhoudingen gekeken.

Voor deze thesis is gekozen om meer te kijken naar de constructivistische kant van de

toetreding. Hierdoor wordt er meer gekeken naar normen, waarden en ideeën. Volgens de constructivistische theorie vormen niet macht, maar identiteit en normen de basis van internationale betrekkingen en politiek. Juist dit is een interessant perspectief in het licht van democratie, mensenrechten en identiteitsvorming.

Verder blijkt er nog nauwelijks onderzoek gedaan naar identiteitsvorming in Europa en het mogelijke effect hiervan op de eventuele toetreding van Turkije tot de EU. Dit is dus ook een vernieuwende en interessante invalshoek, doordat 'identiteit' gebruikt wordt als concept om het gedrag van actoren in de internationale betrekkingen te verklaren. Dit kan ook een nieuwe invalshoek zijn en eventueel breder toepasbaar, in ander onderzoek. Deze thesis zal eerst analyseren hoe de kernwaarden van de Europese identiteit mee hebben gedragen aan de europeanisering van Turkije. Om een goed gefundeerd antwoord op deze vragen te kunnen vormen, is het in eerste instantie belangrijk om naar de Europese waarden en de ontwikkeling hiervan te kijken. Dit wordt gedaan aan de hand van twee primaire documenten; het Document on the European Identity en het Verdrag van Lissabon. Deze beide documenten bevatten expliciet twee van de kernwaarden van de Europese Unie waar het om draait in deze thesis; democratie en mensenrechten. Aan de hand van deze documenten zullen vervolgens de binnenlandse ontwikkelingen in Turkije bekeken worden. Op deze manier zal de eerste hoofdvraag beantwoord kunnen worden;

In hoeverre stroken de ontwikkelingen in Turkije gedurende de tijd van het regeren van de militaire junta en president Özal, (1980 -1993) en de regeringsperiode van premier Erdoğan (2003 – heden), op de vlakken van democratie en mensenrechten met de ontwikkelingen binnen de Europese Unie, gedurende hetzelfde tijdsvlak wanneer we dit bekijken aan de hand van de Europese waarden in het Document on the European Identity (1973) en het Verdrag van Lissabon (2009) en in hoeverre zijn deze veranderingen het effect van een externe factor, zoals de Europese Unie?

Er zal gekeken worden naar Turkije in de jaren tachtig, onder andere onder leiding van de militaire junta, die Turkije leidde na de staatsgreep en de eerste minister die hieruit voortkwam Turgut Özal. Omdat geschiedenis niets is zonder het kunnen leggen van verbanden,

zal het hoofdstuk over Turkije in de jaren tachtig beginnen met een korte schets van het ontstaan van Turkije.

Nadat de democratie en de mensenrechten in Turkije in de jaren tachtig onderzocht zijn, zullen deze waarden ook onderzocht worden in een recentere casus, namelijk in Turkije onder leiding van de huidige Turkse premier, Recep Tayyip Erdoğan.

Het kiezen van deze twee periodes ligt voor de hand. Het eerste punt is mede gekozen door dat deze samenvalt met de invoering van de Turkse grondwet in 1980, door de militaire junta. Deze grondwet werd voornamelijk opgesteld door de toenmalig eerste minister Turgut Özal. Hij was tevens degene die besloot tijdens zijn periode als eerste minister Turkije in 1987, kandidaat te stellen voor het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap. De door Özal opgestelde grondwet loopt tot aan de verwerping ervan, in 2010, ten gevolge van het feit dat de Turken meer democratie wensten. Dit is de reden de regeringsperiode van Erdoğan, 2003 tot het begin van de protesten eind mei 2013, als vergelijkende casus gekozen is.

Nadat deze twee periodes geanalyseerd zijn, en de eerste hoofdvraag beantwoord is, pakken we het Document on the European Identity er weer bij. Omdat er betreft de Europese identiteit diverse debatten gaande zijn over de eventuele contradicties en ambiguïteiten in het Document On the European Identity is het belangrijk om voor het tweede gedeelte van de thesis eerst een theoretisch kader te schetsen om het begrip identiteit meer vastigheid te geven. Aan de hand van diverse auteurs zal aangetoond worden wat veelal onder identiteit verstaan wordt en waarom dit contradicties op kan leveren in situaties zoals betreft het toetreden van Turkije tot de Europese Unie. Dit zal afgesloten worden met een eigen definitie van 'identiteit'.

Aan de hand van deze definitie wordt de vorming van identiteit ten opzichte van kandidaat-lidstaten die bezig zijn met Europeaniseren geproblematiseerd. We zullen zien dat door de definiëring van 'Europese identiteit' toetreding voor een land als Turkije bemoeilijkt wordt. Ook zullen we zien dat het geen oplossing biedt wanneer Turkije de Europese identiteit aan probeert te nemen. Het tweede gedeelte van de thesis zal zo antwoord geven op de vraag;

In hoeverre ontstaat er door de vorming van een Europese identiteit, een structureel spanningsveld, met betrekking tot de eventuele toetreding van Turkije tot

de Europese Unie, wanneer we kijken naar de definitie en de functie van Europese Identiteit, aan de hand van het Document on the European Identity van de Europese Gemeenschap (1973)?

• De Europese Verdragen over Democratie en Mensenrechten

1.1 Het Document on the European Identity over democratie en mensenrechten

Om naar de Europese verdragen en de waarden van de Europese Unie te kunnen kijken is het van belang om eerst de Europese geschiedenis uit het stof te halen. In de afgelopen anderhalve eeuw was het nationalisme één van de belangrijkste politieke elementen in de Europese geschiedenis. De Tweede Wereldoorlog leek een breekpunt in de geschiedenis, dat onder andere de basis vormde voor de moderne Europese samenwerking. Lidmaatschap van deze gemeenschap werd mogelijk geacht voor elk land met stabiele democratische instituties en een functionerende markteconomie.

De EU veranderde doordat er nieuwe lidstaten bijkwamen, maar ook op zichzelf is de Europese Unie geen vast gegeven. Het is een *imagined community* die onder invloed van de omstandigheden en door politiek leiderschap kan veranderen. Omdat de Europese Unie gebaseerd is op het beginsel van de rechtsstaat, moeten alle activiteiten berusten op verdragen. Deze zijn op democratische wijze door de lidstaten goedgekeurd. De verdragen zijn bindende overeenkomsten tussen de lidstaten van de Europese Unie. Het definieert de doelstellingen van de EU, de regels voor de EU-instellingen, het besluitvormingsproces en de betrekkingen tussen de EU en de EU-landen.

Aan de basis van de Europese Unie liggen drie democratische beginselen: democratische gelijkheid, representatieve democratie en participatieve democratie. Het

Europees Parlement vertegenwoordigt de burgers van haar lidstaten. Democratie is voor de lidstaten die het document ondertekend hebben een belangrijk element. Het gehele volk zou invloed uit moeten kunnen oefenen op de besluiten van de regering, die door datzelfde volk gekozen is. De burgers van de lidstaten moeten zoveel mogelijk invloed hebben op het politieke proces en de politicus is 'slechts' de volksvertegenwoordiger. Democratie is een substantieel onderdeel van de Europese ideologie.

In het Document on the European Identity wordt de democratie als gezamenlijke waarde van de lidstaten expliciet genoemd;

Sharing as they do the same attitudes to life, based on a determination to build a society which measures up to the needs of the individual, they are determined to defend the principles of representative democracy, of the rule of law, of social justice — which is the ultimate goal of economic progress — and of respect for human rights. All of these are fundamental elements of the European Identity.

Onder andere om een blijvende vrede te creëren hebben, na de Tweede Wereldoorlog, afgevaardigden van Duitsland, Italië, Frankrijk, België, Luxemburg en Nederland de hoofden bij elkaar gestoken en hebben, met als grote drijfveer de Franse minister van buitenlandse zaken Robert Schuman, een gemeenschap opgericht. De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).

Sinds het ontstaan van de EGKS in 1951 is de Europese Unie op vele vlakken gegroeid. Deze expansie gaat niet zonder slag of stoot en gaat samen met afwegingen en vragen. Om de samenwerking tussen de lidstaten van de Europese Unie goed te regelen, zijn door de jaren heen diverse documenten en wetten opgesteld, amendementen geschreven en verdragen getekend, waarin zowel de democratie als de mensenrechten expliciet benadrukt worden.

Zoals we zien worden ook de mensenrechten worden in het voorgaande stuk uit het DEI niet ongemoeid gelaten. Na de Tweede Wereldoorlog werd de inwoners van Europa, ongeacht hun nationaliteit, al snel dezelfde economische, burgerlijke en sociale rechten verleend als de staatsburgers hadden. Er is een discussie of deze transformatie het gevolg was van expansie op territoriale basis, zoals onder andere Heisler & Heisler

in hun boek *Citizenship, Old, New and Changing* zeggen, of dat deze uitbreiding van rechten het gevolg was van een meer diepgaand besef dat rechten universeel toegekend zouden moeten worden.

De mensenrechten liggen, net als de democratie, aan de basis van de beginselen van de Europese gemeenschap en de eenheid in identiteit. Deze staan in alle documenten van de Europese Unie, die gaan over de waarden, doelen en gezamenlijke bases van de verschillende lidstaten van de Unie. Dit blijft tot nog toe het geval tot en met het laatste verdrag van de Europese Unie, het Verdrag van Lissabon.

1.2 Het Verdrag van Lissabon over democratie en mensenrechten

Het Verdrag van Lissabon is, momenteel, het meest recente verdrag van de Europese Unie, waarin zij zich manifesteert naar buiten toe als een eenheid. Het Verdrag van Lissabon begint met een amendement waar meteen duidelijk wordt hoe belangrijk de democratische waarden en de mensenrechten nog altijd zijn voor de Europese Unie. Op pagina 10 van het Verdrag van Lissabon staat te lezen dat

The Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities. These values are common to the Member States in a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity and equality between women and men prevail.

Niet alleen naar de algemene mensenrechten wordt verwezen. In dit document worden ook expliciet de rechten van minderheden genoemd. Volgens het Verdrag van Lissabon zijn alle burgers gelijk. Zij bevestigt hiermee het principe van de democratische gelijkheid wederom. Zo staat in de preambule van het Verdrag dat

'[...] from the cultural, religious and humanist inheritance of Europe, from which have developed the universal values of the inviolable and inalienable rights of the human person, freedom, democracy, equality and the rule of law,'

In het Verdrag van Lissabon wordt niet alleen de al eerder voorgelegde democratie

aangehaald, maar wordt het democratisch vermogen van de Europese Unie zelfs verder uitgebreid. Dit wordt onder meer gedaan door middel van het initiatiefrecht van de burger. Met dit initiatiefrecht krijgen de burgers uit de EU-landen de bevoegdheid om de Europese Commissie te vragen een voorstel te doen. *Every citizen shall have the right to participate in the democratic life of the Union. Decisions shall be taken as openly and as closely as possible to the citizen.*

Hier komt bij dat het Europees Parlement en de nationale parlementen meer democratische controle kunnen uitoefenen op het beleid van de Europese Unie. Artikel 6 van het Verdrag van Lissabon heeft betrekking op de mensenrechten, zoals vastgelegd in het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) uit 1950, tot stand gekomen in navolging van het Universele Verdrag voor de Rechten van de Mens (1948).

De Europese Unie stelt in het Verdrag van Lissabon het volgende;

6.2. *The Union shall accede to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Such accession shall not affect the Union's competencies as defined in the Treaties.*

6.3. *Fundamental rights, [...] shall constitute general principles of the Union's law.'*

In artikel 188N.6 wordt nogmaals de nadruk gelegd op de mensenrechten, ditmaal in combinatie met de eventuele toetreding van andere lidstaten;

The Council, on a proposal by the negotiator, shall adopt a decision concluding the agreement. Except where agreements relate exclusively to the common foreign and security policy, the Council shall adopt the decision concluding the agreement:

(a) after obtaining the consent of the European Parliament in the following cases
(i) association agreements;
(ii) agreement on Union accession to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

Kijkend naar hoe democratie en mensenrechten in het Document on the European Identity zich verhouden tot deze waarden in het Verdrag van Lissabon, kunnen we stellen dat deze door de jaren heen verder uitgebreid zijn. Waar ze in het eerste document nog in één adem genoemd werden, worden ze, bijna veertig jaar later, volledig toegelicht en zelfs uitgebreid. Hoe verliep het met de democratie en mensenrechten, in Turkije, sinds de Turkse grondwet onder leiding van Özal geïntegreerd werd? En welke consequenties zijn hieraan verbonden?

2. Turkije

Ten tijde van de junta en premier Özal

2.1 De junta en Özal, een korte geschiedenis

Turkije is de enige politieke entiteit die na het jaar 1918 door een eigen inheemse elite uit de Osmaanse erfenis is voortgebracht. Het experiment '*nation-building*' heeft in Turkije plaats gevonden en er is geprobeerd een eigen, seculiere Turkse nationale identiteit te ontwikkelen.

De grondlegger van de republiek Turkije, Mustafa Kemal Atatürk (eerder Mustafa Kemal Pasja) sprak in 1923 de woorden *Ne mutlu Türküm diyene* (Gelukkig is hij, die zich 'Turk' noemt). Atatürk streefde naar één sterke, Turkse nationale identiteit. Turk was iedereen die in de republiek Turkije woonde, ongeacht afkomst, religie of etniciteit.

Zoals we later ook zullen zien dat de Europese Unie probeert één Europese identiteit te creëren, heeft Atatürk ook geprobeerd één Turkse identiteit te creëren, waar religie geëlimineerd moest worden van de nationale identiteit. Verder moest de identiteit op nationaal vlak omarmd worden en staatssymbolen belangrijker bevonden worden dan religieuze beeltenissen. Deze reformaties waren niet democratisch besloten, maar vanuit Atatürks eigen radicale seculariseringsprogramma.

Na de Tweede Wereldoorlog wonnen verschillende islamitische politieke groeperingen in Turkije weer terrein. De ideologie van de islam en de invloed hiervan op de politiek groeide. Ondanks de lange geschiedenis van fel secularisme bleef religie een belangrijk onderdeel van het Turkse leven en de cultuur. Nu, negentig jaar later, moeten we tot de conclusie komen dat de grootste wens van Atatürk tot nog toe geen werkelijk

heeft kunnen worden. Turkije kent nog altijd vele verschillende religies en etniciteiten, maar niet één nationale identiteit. Binnen het land zijn de culturele verschillen groot, zo zijn de dorpen collectivistisch en traditioneel te noemen, terwijl de steden beter als 'westers' en modern omschreven kunnen worden.

In het Verdrag van Lausanne, dat in 1923 werd getekend na de Grieks-Turkse oorlog, werden niet-moslims officieel als minderheden erkend. Zij kregen hiermee een garantie van godsdienstvrijheid, het recht op het gebruik van een eigen taal en een verbod op discriminatie. Onder leiding van de eerste president van de nieuwe Republiek Turkije, Atatürk lagen de verwachtingen met betrekking tot de toekomst van Turkije hoog. Het zou vrijer, democratischer en moderner worden. De democratie onder Atatürk, echter, hield een één-partijdemocratie in. Kemal Atatürk zocht als eerste aansluiting bij het Westen van Europa, om noodzakelijke modernisering door te voeren in het land. Hij privatiseerde het geloof tijdens het interbellum, hief godsdienstige instellingen op, weerde religieuze symbolen uit de openbare samenleving en populaire mystieke ordes werden door hem verboden.

Turkije leed onder de vele binnen- en buitenlandse conflicten. Sommige van Atatürks opvattingen leidden op dat moment tot een confrontatie met de Turkse islam, op verschillende fronten. Waren in 1923 de niet-moslims nog als minderheden erkend, gold dit niet voor de 'andere Moslims', zoals de Koerden. Moslimse minderheden zoals zij kregen het zwaar te verduren, toen Atatürks visie Turkije minder in zijn greep leek te houden.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef Turkije betrekkelijk neutraal. In de periode erna besloten de Turkse gezaghebbers het buitenlandbeleid een andere koers te laten varen, van neutraal naar militair en meer op de economie en de westerse wereld gericht. Deze visie werd alom gesteund, ook vanuit de conservatieve partijen. Er was een groot draagvlak vanuit van de Turkse politiek om te integreren in de 'geciviliseerde' moderne Westerse wereld. Er werd een meerpartijdemocratie ingevoerd. Op hetzelfde moment werd de islam een steeds belangrijkere factor in de politiek. Vanaf de jaren zestig profileerden diverse politieke partijen zich nadrukkelijk als islamitisch.

De Turkse politiek in de jaren daarna kan worden omschreven als een mix van rechts conservatisme, dat soms de politieke islam insloot, soms uitsloot, met een vaak xenofobische nationalistische visie ten opzichte van de Koerden in het land en een

buitenlandsbeleid dat voornamelijk op het Westen gericht was.

De jaren zeventig waren grillig voor Turkije. Het land leed onder grote arbeidsonrust en zowel politieke als maatschappelijke ontwrichting. Linkse en rechtse politieke partijen stonden lijnrecht tegenover elkaar en hinderden elkaar waar mogelijk. Halverwege de jaren zeventig was de Turkse economie erg kwetsbaar. De olieprijs stegen en de Turken waren afhankelijk van het buitenland, onder andere door de vele emigranten, die hadden besloten hun thuis tijdelijk op te geven om over de grens te gaan werken. Ook in Europa heerste crisis, wat er toe leidde dat de Turkse 'gastarbeiders' minder geld over konden maken naar hun familie in het thuisland.

In het jaar 1979 kreeg Turkije, na jaren van recessie, te maken met een diepe economische crisis. Turkije kon geld lenen van het Internationaal Monetair Fonds. Echter, dan moesten er wel diverse radicale veranderingen plaatsvinden, die de bevolking hard zouden treffen.

Een bloedige opstand in Izmir in 1980 kostte vele Turken het leven. Bovendien eisten de activiteiten van organisaties als *Bozkurtlar* (de Grijze Wolven) en Dev Sol (het Revolutionair Volksbevrijdingsleger, een marxistische partij) honderden levens, waaronder dat van oud-premier Nihat Erim. Hoewel Atatürk altijd gepleit had voor een scheiding tussen de gewapende machten van het land en de politiek, leidde al deze onrust uiteindelijk tot een militaire *coup d'état*, bij het ochtendgloren op 12 september 1980.

2.2 Democratisch oogpunt

Slechts weinig Turken waren beducht op eventuele bijbedoelingen van de militair leiders, op het moment dat zij de macht grepen; zij claimden immers dit te hebben gedaan om de Turkse staat en haar burgers te redden van sociale scheidingen (zoals het Koerdisch separatisme), economische malaise en de anarchie en het geweld waar de politici en politieke partijen verantwoordelijk voor waren. De coup zou gepleegd zijn om de parlementaire democratie te redden. De staatsgreep was ook gericht tegen de manifestaties van de politieke islam.

De junta opereerde onder de harde hand van de chef van de generale staf, generaal Kenan Evren, en herstelde de orde. Politieke partijen werden verboden, net als vakbonden.

In 1982 werd een staatsislam geïnstitutionaliseerd, als tegenwicht tegen radicale linkse en religieuze opvattingen. Onder Evrens bewind belandden tienduizenden Turkse burgers in de gevangenis en werd in het jaar 1983 een nieuwe grondwet van kracht, die de politieke rechten en burgerlijke vrijheden sterk beperkte. In de preambule van deze grondwet stond dat *'as required by the principle of secularism, there shall be no interference whatsoever by sacred religious feelings in state affairs and politics'*. Er werd expliciet gewezen op een scheiding tussen kerk en staat en op het feit dat Turkije weer een democratische, seculiere staat was.

Het eerder genoemde ingrijpende stabilisatiepakket van het Internationaal Monetair Fonds werd alsnog doorgevoerd, onder leiding van de econoom Halil Turgut Özal, wat zorgde voor een positieve tendens op economisch vlak. Özal was een dominant politicus en prominent op het politieke toneel aanwezig. Hij slaagde er in om met zijn Moederlandpartij rechtse stemmen van vóór de staatsgreep te vergaren en werd de partij werd bij de verkiezingen in 1983 met afstand de grootste. Özals Moederlandpartij bestond uit leden van vier verschillende politieke stromingen; liberalen, conservatieven, extreme nationalist en sociaal democraten. Özal werd zelf premier van Turkije, van 1983 tot 1991. Zijn plan was Turkije te transformeren, van een geïsoleerde, bureaucratische en militaire republiek in een open democratie.

De verwachtingen waren dat Özal zich, qua buitenlandsbeleid, zou richten op het Midden-Oosten, voornamelijk omdat zijn economisch beleid grotendeels op de markten van het Midden-Oosten gericht was. Het tegenovergestelde bleek al gauw het geval. Niet het Oosten, maar het Westen had Özals interesse. Özal was degene die als eerste premier besloot Turkije kandidaat te stellen voor het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap. Hij toonde, met succes, bij de Europese Gemeenschap aan dat Turkije van groot geostrategisch belang kon zijn voor Europa, ook in het tijdperk van de post Koude Oorlog. Hoewel de Europese landen dit positief inzagen, bleven zij ook sceptisch, bijvoorbeeld over de mogelijkheden van Turkije, om een volledig geconsolideerde democratie te ontwikkelen. De Europese Gemeenschap zag de intenties van Özal en de (economische) groei van Turkije, maar zag ook nog een hoop hindernissen die genomen moesten worden voor Turkije volledig lid kon worden van de Gemeenschap, onder andere op het vlak van mensenrechten.

2.3 Mensenrechten

2.3.1 Het recht van (etnische) minderheden

Het grootste politieke probleem in de jaren tachtig was tegelijkertijd een groot probleem gekeken naar de mensenrechten. De politieke instabiele situatie van de jaren tachtig zorgde ervoor dat basale individuele rechten vaak in het gedrang kwamen in Turkije. De officiële staatsgreep ging zonder bloedvergieten, maar het is niet al goud wat er blinkt.

The junta [...] began by crushing all aspects of 'the Left'- extremists, social democrats, unionists, and even members of the Peace Association who included the very elite of Turkish society.[...] Arrests followed and thousands were taken into custody; torture became widespread and systematic, besmirching the reputation of the regime in the West. But the junta, relying on US support and its strategic importance, was undeterred and brutal repression continued.

De Turken bleven aanlopen tegen de culturele en politieke rechten van de Koerden, die de grootste etnische minderheid van Turkije vormden. Waar de Koerdische doelstelling in eerste instantie nog het stichten van een onafhankelijke Koerdische staat was, lieten zij deze droom door de jaren heen varen. Na de militaire coup was van deze droom slechts een sprankje hoop overgebleven, wat leidde tot het streven naar autonomie en culturele rechten voor de Koerden.

De *Partiye Karkerane Kordestan* (PKK) begon een guerrillaoorlog om eigen rechten te verwerven. Tegenover zich vonden zij in eerste instantie Evran en zijn junta, die alleen al het gebruik van de Koerdische taal – zelfs in privésferen- tot strafbaar feit hadden verklaard. De oorlog tussen de Turken en de Koerden eiste tienduizenden mensenlevens. Zij ging van beide kanten gepaard met grof geweld en misdaden tegen de menselijkheid. De burgerbevolking werd massaal slachtoffer van deze etnische zuiveringen en hele Koerdische bergdorpen werden door de contraguerrillabewegingen uitgemoord.

Niet alleen Turkije zelf stond op haar grondvesten te schudden. Ook de Europese politiek keek gespannen naar wat er allemaal gebeurde aan de andere kant van de

Bosporus. Deze oorlog en de bijgaande mensenrechtenschendingen hadden niet alleen invloed op de binnenlandse politiek, ook de door Özal gestarte onderhandelingen over eventuele toetreding van Turkije tot de EG liepen harde klappen op. Immers, het nationalisme, de mensenrechtenschendingen en het chauvinisme gingen rechtstreeks in tegen de afgesproken waarden van de EG.

Özal (zelf gedeeltelijk van Koerdische afkomst) was de eerste Turkse president die de Koerden tegemoet wilde komen, in eerste instantie zonder externe druk. Aan het begin van zijn regeringsperiode wilde Özal het *millet-systeem* herintroduceren. Een millet was een religieuze gemeenschap, ten tijde van het Ottomaanse rijk, waarbij de leden van de millet zich moesten houden aan wat de religieuze autoriteiten hen voorschreven. Elke gemeenschap had in dit systeem volledige autonomie. Echter, onder andere door de grote comeback van de PKK en het groter worden van de politieke islam werd Özal gedwongen zijn instelling te herzien. Om verder te kunnen in de onderhandelingen, en de Europese Unie gerust te stellen en tegemoet te komen, kondigde de regering van Özal in 1991 aan dat ze een wet wilde opheffen die het gebruik van de Koerdische taal in het openbaar verbood.

2.3.2 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst

De junta verbood verschillende religieus georiënteerde partijen, zoals de *Ülkücü* (Idealisten) en de *Aydin Ocaklari* (Haardvuren van de Verlichte Geesten). Ze ontwikkelde zelf een ideologisch offensief, waarbij de islam een centrale rol kreeg in de samenleving. Islamitisch-politieke stromingen kregen meer en meer invloed, zowel op politiek als op cultureel vlak. De staatsideologie werd geislamiseerd. Vanaf 1980 werd de soennitische islam omarmd als deel van de nationalistische staatsideologie. De gevolgen voor integratie van Turkse burgers die een andere religie aanhingen of een andere stroming van de islam werd hierdoor bemoeilijkt. De meeste Turken beschouwden het land Turkije naast natie tegelijkertijd ook als een religieuze gemeenschap, of, anders gezegd: *“wie Turk is, is een goede moslim en een goede moslim is Turk”*.

Onder Özal werd meer respect getoond voor de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, niet alleen ten opzichte van de Koerden. Özal beseftte goed dat de

inflexibele houding van Turkije ten opzichte van de Koerden, maar ook ten opzichte van andersgelovigen, problematisch was voor toetreding van zijn land tot de EG. Hij pleitte zelf in zijn toespraken voortdurend voor fundamentele vrijheden, waaronder de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst. Özal beseftte dat hij Turkije niet geloofwaardig neer kon zetten als sterk land, wanneer er geen vrede 'thuis' was. Dit was één van de redenen dat hij een einde wilde maken aan de uitsluiting van Koerden en andere (etnische minderheden) door de staat.

Özal erkende het bestaan van verschillende etnische groeperingen in Turkije, terwijl de Kemalisten (de aanhangers van Atatürks ideologie) dit feit negeerden en alle etnische groepen 'Turks' noemden. Özal erkende ook de multi-etnische structuur van het land en stelde dat de Turkse etniciteit gebaseerd was op verschillende culturele en etnische dimensies. Hij opende de doos van Pandora door de discussie over etniciteit aan te gaan met de Kemalisten. Zijn volgende citaat maakt zijn standpunt betreft de etnische kwestie duidelijk;

For sure, we come from different origins. If we recognize nationalism as chauvinism, we will make a mistake for Turkey. That is, I do not recognize that there are only Turks [in this country]. Anybody who lives here is a citizen of the Turkish Republic. [...] If those, who live in this country – coming from any origin – live in a unity and cooperating, belonging to the same religion is an advantage for us, then happiness will ensue.

Intensieve druk vanuit het Westen moedigde de Turkse leiders verder aan om in dialoog te gaan met de Koerden. In 1987 vroeg Turkije officieel opnieuw lidmaatschap van de Europese Unie aan. Echter, Europa was op dat moment voornamelijk intern bezig en richtte zich onder andere op de eenwording van Duitsland en de nieuw ontstane democratieën in het Oosten van Europa. Het plan met betrekking tot de toetreding van Turkije kwam, ook door een Grieks veto, in de ijskast te staan. Vanaf dat moment werden er wel rapporten geschreven over de voortgang van de ontwikkelingen in Turkije, met het oog op toetreding tot de Europese Unie.

Tegen het einde van zijn regeerperiode wilde Özal de polarisatie tussen

seculieren en niet-seculieren overwinnen, door een 'reformatie' door te voeren binnen de islam, die volgens hem beter paste bij modernisering. De islam zou op deze manier beter passen bij de meer westers-georiënteerde, seculiere Turken, die zich niet konden vinden in de striktheid van de islamitische voorschriften.

Ondanks het feit dat Özal zijn best deed om de religieuze en etnische segregatie in zijn land de kop in te drukken, stond in het rapport van de Europese Commissie van 1989 dat *'within Turkey...minority rights still fell short of EEC norms despite improvements'*. Pas twaalf jaar later, zes jaar na zijn dood, wordt de aanvraag gehonoreerd en krijgt Turkije de status van kandidaat-lidstaat toebedeeld.

2.3.3 Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid

Niet alleen op democratisch en religieus gebied is Turkije altijd een land in beweging geweest. Ook qua media is de geschiedenis dynamisch te noemen. Turkije kent een geschiedenis met een lange, levendige pers, maar geen lange traditie van persvrijheid. In de jaren tachtig ging het, zoals gezien, economisch beter met Turkije, onder leiding van Özal. Het land kwam niet alleen oog in oog te staan met een open wereldeconomie, maar ook met nieuwe, meer Westerse, verbeeldingen, verlangens, aspiraties en motivaties. Een deel van de Turkse samenleving leek de nieuwe consumptiemaatschappij te omarmen. De pers raakte meer gefocust op entertainment en schrijven over controversiële politieke issues was uit den boze. Sensatietabloids verschenen in grote oplagen en droegen verder bij aan de depolitisering van de maatschappij. Maar de vernieuwde consumptiemaatschappij leverde ook kritische reacties op vanuit meer islamitische en conservatieve Turkse politieke kringen. De tegenstrijdigheden in de samenleving namen ook op dit gebied toe.

De media leek te verwestern, maar was nog wel gebonden aan vele restricties. Politiek en media gingen hand in hand. Özal had de voorkeur voor staatstelevisie, waarin de oppositie weinig ruimte kreeg. Persmagnaat Aydin Dogan stond geen vakbonden meer toe voor journalisten en ontnam hen hiermee een ander mensenrecht, namelijk het recht op vrijheid van vereniging. In hetzelfde jaar dat Koerdisch weer in het openbaar gebruikt mocht worden, werd een wet voor de media aangenomen. Verdere limitatie van persvrijheid en vrijheid van meningsuiting werden doorgevoerd, voornamelijk ten opzichte van de nationalistische Koerden. 'Onwaar' nieuws werd beboet door het eisen

van grote sommen geld van de journalisten. Deze wet had protesten als gevolg. Nazli Ilicak, van het conservatieve dagblad Tercuman verwoordde de wet als volgt; *'Dit is fascistisch gedrag, bestemd om de pers het stilzwijgen op te leggen'*.

2.4 Deelconclusie

De militaire junta claimde in 1980 een coup d'état te plegen vanwege de economische malaise en de binnenlandse segregatie. Echter, onder het bewind van Evran was het land weinig democratisch te noemen en werden vele mensenrechten geschonden. Er was sprake van een duidelijke contradictie tussen wat belangrijk geacht werd en met welke middelen dit doel gehaald moest worden.

Wanneer de Turkse militairen ingrepen in de vorige eeuw werd dit vaak goedgepraat met te stellen dat het voor een goed doel was, namelijk het herstel van de parlementaire democratie. Maar hoe je het ook wendt of keert, en of het nu ter bevordering is van de democratie, het blijft, vanuit het oogpunt van de Europese Unie, schending van mensenrechten.

Door de uitslag van de verkiezingen en het premierschap van Turgut Özal kwam de bevordering van zowel de democratie als de mensenrechten in een stroomversnelling. Özal wilde met Turkije bij de Europese Gemeenschap aansluiten en voerde vele hervormingen door om dit waar te kunnen maken. Door de jaren heen zien we dat Özal zowel op het gebied van de democratie als de mensenrechten successen behaalde. Özal probeerde Turkije klaar te stomen voor een Europees lidmaatschap en ging hij aan de slag met de voorwaarden van de Gemeenschap. De Koerden kregen meer rechten en Turkije werd economisch sterker. De gevolgen hiervan waren dat het land meer ging lijken op de Westerse landen. Deze verwesterlijking zorgde ook voor minder positieve kanten aan Özals beleid, betreft de mensenrechten. De persvrijheid werd

ingedamd en de media werd verder aan banden gelegd, onder andere doordat de conservatievere partijen niets moesten hebben van deze verwesterlijking. Dit alles zorgde voor nieuw dualisme in de Turkse samenleving; de seculieren enerzijds, die deze verwesterlijking voornamelijk toejuichten, de conservatievere, grotendeels islamitische partijen die hierin geen heil zagen.

Het meest opvallende aan premier Özal was zijn bekwaamheid om schijnbare tegenpolen te laten verzoenen. Özal liet verschillende politieke stromingen samenkomen in één partij. Hij probeerde dus niet alleen een brug te bouwen tussen Koerden en Turken, maar op deze manier ook tussen Moslims en seculieren, en tussen het Oosten en het Westen. Wellicht juist door zijn wens tegenpolen te verzoenen zijn in het beleid en de visie van Özal diverse schijnbare paradoxen waar te nemen. Deze tegenstrijdigheid kan voortkomen uit de specifieke situatie waarin Turkije zich bevond; enerzijds had het een seculier, op het Westen gericht karakter, maar anderzijds kon de Turkse republiek ook niet om de (politieke) islam heen.

3. Turkije

Ten tijde van premier Erdoğan

3.1. Erdoğan, een inleiding

In 1993 werden, door middel van de Kopenhagen-criteria, nieuwe eisen gesteld aan aankomende lidstaten. De criteria waren onder te verdelen in de politieke voorwaarden, de economische voorwaarden en het overnemen en toepassen van het *acquis communautaire* van de Europese Unie. Deze verwachtten onder andere een '*stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities*[...]'. Omdat dit juist punten waren waarop Turkije nog een hoop te winnen had, werd de lat voor toetreding voor dit land hoog gelegd. Sinds 1998 houdt de Europese Commissie een jaarlijks rapport bij om de vooruitgang van Turkije betreft eventuele toetreding te meten en in 1999 kreeg Turkije, op de Top van Helsinki, de status van kandidaat-lidstaat toegewezen.

In de herfst van 2002 leek het hele Turkse politieke landschap in één keer te

veranderen. De Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP - de Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling) kreeg het, na een verpletterende zege bij de verkiezingen, voor het zeggen in Turkije. Slechts zestien maanden eerder was de partij opgericht. De AKP van premier Recep Tayyip Erdoğan profileerde zichzelf als partij in het politieke centrum. De AKP was een partij met diverse uitgangspunten; waar zij enerzijds het belang van religie en de islam in de maatschappij en politiek bleven benadrukken, in lijn van de eerdere regeringen, probeerde zij anderzijds voorzichtig nog meer toenadering te zoeken tot de Europese Unie.

Het westen was opgetogen over de bedoelingen en ideeën van de nieuwe (openlijk islamitische) premier. Dit kwam onder andere door de concrete plannen van de huidige regering Erdoğan op het gebied van democratisering, rechtsorde en mensenrechten. 'Neo-Ottomaans' is hoe zijn politiek ook wel bestempeld werd en de verwachtingen vanuit de Europese Unie waren hooggespannen. Maar het leek of de Europese Unie was (of wilde) vergeten wat Erdoğan tijdens zijn burgemeesterschap van Istanbul over democratie had gezegd. *'Democratie is als een trein. Je rijdt mee tot je op je plaats van bestemming bent gekomen en dan spring je er van af.'*

Deze uitspraak bevestigde hij nogmaals, in 2012. In een toespraak onderschrijft Erdoğan zijn visie op democratie; volgens hem is 'democratie geen doel, maar een middel'. Democratie is voor Erdoğan dus niet zozeer een fundamentele waarde, maar slechts functioneel, een instrument om iets te bereiken. Een instelling die verre van Europees is. Erdoğan leek geen doekjes te winden om zijn visies en ook zijn instelling ten opzichte van de EU was duidelijk. Zo stelde hij in 2005;

"What do you gain by adding 99 per cent Muslim Turkey to the European Union? You gain a bridge between the EU and the 1.5 billion-strong Islamic world. An alliance of civilizations will start."

Erdoğan zag zijn land dus als een brug tussen de Europese Unie en de islamitische wereld, het Midden-Oosten. Maar voor hij de verbindende factor kon zijn, moest hij wel eerst aansluiting vinden bij de Europese Unie, die in zijn woorden 'een christelijke club' is. Hoe was het gesteld met de democratie en de mensenrechten in Turkije ten opzichte van de situatie onder Özal?

3.2 Democratisch oogpunt

De machtigste Turkse politicus sinds Atatürk, Erdoğan, leek in het begin de seculiere staat iets lossier te willen maken en wekte de indruk erg liberaal te zijn. Met het voornemen van premier Erdoğan om met zijn land volledig lid te worden van de Europese Unie, zette Turkije een grote stap in de richting van verdere democratisering en europeanisering, en het bevorderen van de bijkomende waarden betreft mensenrechten en burgerlijkheid. Erdoğan voerde in sneltreinvaart diverse hervormingen door; hij wilde strijden voor meer democratie en ook het Turkse volk had te kennen gegeven dat zij klaar waren voor een meer democratisch Turkije. Gekeken naar democratie volgens de Europese Unie, heeft Turkije ontwikkelingen doorgemaakt in de goede richting. De oppositie kan de macht vreedzaam overnemen en stemmen heeft wel degelijk invloed op de uitkomst van verkiezingen. Ook de corruptie en constitutionele beperkingen zijn teruggedrongen. Erdoğan zelf omschrijft Turkije als *'ileri demokrasi'*; een gevorderde democratie.

Maar de lidstaten van de Europese Unie vinden de Turkse democratie nog niet 'gevorderd genoeg'. Vanuit de Europese Unie werd aan het eisenpakket in 1993 nog toegevoegd dat Turkije moest zorgen voor een democratisch gezag over het leger, in plaats van dat het leger een onafhankelijke macht was. Deze macht van het leger is door de jaren heen langzaam afgebroken.

Hoewel Turkije op democratisch gebied, onder andere onder leiding van Erdoğan grote stappen heeft gemaakt, heeft het land, na meer dan zestig jaar, nog steeds geen volledig geconsolideerde democratie. Toch heeft de Europese Unie hier zo haar twijfels over. In het voortgangsrapport van de Europese Commissie uit 2009, met betrekking tot toetreding van Turkije tot de EU, staat dat Turkije nog altijd haar wetgeving wat betreft politieke partijen op hetzelfde level moet brengen als de Europese standaard. In ditzelfde rapport uitte zij haar zorgen over de (politieke) onafhankelijkheid, onpartijdigheid en de efficiëntie van de rechterlijke macht.

In 2009 omschrijft één van de meest prominente *civil society* groeperingen van Turkije, de MUSIAD, de manier waarop het land geregeerd wordt als *'non-democratic, semi authoritarian constitutional and legal characteristics of the policy, the non-institutionalized party system, a weak and non-democratic civil society'*. In 2011 werden

opnieuw verkiezingen gehouden, waarbij de partij van Erdoğan opnieuw als winnaar uit de bus kwam. De verkiezingen werden in het voortgangsrapport van dat jaar enerzijds omschreven als democratisch, pluralistisch en gevormd door een sterke civil society, maar anderzijds wel beïnvloed door de beperking van vrijheid van meningsuiting. Ook waren er spanningen en geweld, die gerelateerd kunnen worden aan de verkiezingscampagne van de AKP.

Erdoğan's eerdere liberale en Europese blik lijken te veranderen tijdens zijn regeringsperiode. Na de economische groei onder zijn bewind, is ook het zelfvertrouwen van Turkije ten opzichte van andere landen gegroeid. Verder wordt Erdoğan ervan beticht zijn eigen blauwdruk te ontwerpen, dat nog meer gezag zal geven aan de president en waarbij hij aan de macht kan blijven na de volgende verkiezingen, in 2014.

3.3 Mensenrechten

Dat de jaren zeventig in Turkije bloedig en onstuimig verliepen en het niet zo nauw genomen werd met de mensenrechten is gebleken. Ook de jaren na de junta was het bloedvergieten en de religieuze segregatie nog dagelijkse kost. Door de jaren heen is de toestand verbeterd, maar nog verre van op het standaard van de EU.

Turkije ging in 1999 weer ambitieus bezig met grootschalige hervormingen op dit gebied. Eén van de zaken waar premier Erdoğan aan zou moeten werken, wanneer hij verder wilde in het toetredingsproces, waren deze mensenrechten in Turkije. Turkije moest haar standaard voor mensenrechten verhogen, zo hoog als de EU haar standaard heeft liggen. Turkije moest, volgens de Kopenhagen-criteria, onder andere zorgen voor de rechten van de religieuze en etnische minderheden. Maar ook de doodstraf moest afgeschaft worden. De Turkse regering heeft deze inmiddels, (in vreedstijd) opgeheven, onder druk van de Europese Unie.

Maar de verbeteringen zijn niet alleen op naam van Erdoğan en de EU te schrijven. Ook veel fondsen, organisaties en individuele burgers hebben gevochten voor democratie en bijkomende rechten. De Turkse maatschappij en haar civil society is door de jaren heen beter georganiseerd geworden en laat meer van zich horen. Zij is minder passief en meer pluralistisch dan ooit te voren. Onder andere groeperingen voor vrouwen en andere gelijkheidsstrijders, mensenrechtenactivisten en groeperingen met diverse religieuze achtergronden laten van zich horen. Dit was ook te zien bij de

massaprotesten tegen de moord op de activist Hrant Dink, in januari 2007.

3.3.1 Het recht van (etnische) minderheden

Erdoğan heeft gezorgd voor het verbeteren van de rechten van vrouwen en Koerden in Turkije.

Ook lijken gesprekken van de grond te komen tussen de Turkse regering en de PKK. Dit in combinatie met een constitutioneel hervormingsproces kan zorgen voor grote (positieve) veranderingen op dit gebied.

Erdoğan lijkt dus meer toenadering te zoeken tot de Koerden, door de jaren heen. Zij krijgen meer rechten, vrijheid en worden, zo goed en zo kwaad als het gaat, gelijk behandeld. Maar het is niet ondenkbaar dat Erdoğan dit, naast het vergroten van de kans op toetreding tot de Europese Unie, ook uit eigenbelang doet. Over twee jaar maakt hij zijn derde ambtstermijn af en is hij twaalf jaar aan de macht. Verwacht wordt dat hij dan president van Turkije wil worden, waarvoor eerst een grondwetswijziging nodig is. Hiervoor heeft hij twee-derde meerderheid nodig in de regering, die de pro-Koerdische Partij *Barış ve Demokrasi Partisi* hem zou kunnen geven. Hoewel er duidelijk stappen genomen zijn en actie ondernomen is, om verder te gaan in het toetredingsproces, lijkt het tij langzamerhand te keren. Erdoğan lijkt minder op Europa en haar kernwaarden gericht te zijn. Dit kan wellicht het gevolg zijn van langdurig wachten zonder enig resultaat te zien, in bijvoorbeeld verder komen in de toetreding. Zo heeft zijn regering eerder ook al aangegeven niet opnieuw in zee te gaan met een nieuw voorstel voor 'speciaal lidmaatschap', maar enkel in wil gaan op een voorstel, wanneer dit volwaardige toetreding en lidmaatschap behelst.

3.3.2 Vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst

Religie in se zou, voor de Europese Unie geen verschil mogen maken, in het debat rond de toetreding. Wat wel van invloed kan zijn is de manier waarop religie ten uitvoer gebracht wordt in de samenleving. De Europese Unie heeft Turkije verzocht vrijheid van geloof te verlenen aan alle burgers. Dit is vastgelegd in de Turkse grondwet, al is de implementatie hiervan in de samenleving niet 'vrij' te noemen. Ook nu nog worden er beperkingen opgelegd aan religieuze minderheden. Echter, het secularisme wordt wel steeds breder bepleit, en de rechtbank heeft besloten dat publieke instellingen, zoals universiteiten, het recht hebben op bescherming van de basisbeginselen van het land.

Volledige ontkoppeling van staat en religie is erg lastig voor te stellen in Turkije, wanneer we hier met een islamitisch oog naar kijken. Hoewel het land pretendeert seculier te zijn, voert Erdoğan een openlijk islamitisch beleid. Voor velen lijkt dit een bedreiging voor de seculiere staat van Atätürk. Verschillende wetten zijn er onder Erdoğan's bewind door gekomen, die scheiding van kerk en staat niet onderstrepen. Zo hoeven bijvoorbeeld Koranscholen zich niet meer te houden aan het hoofddoekjes verbod en is sinds kort het alcoholbeleid flink aangescherpt. Sommige Turken betichten de AKP van oxymoron, door gebruik te maken van het concept 'islamitische democratie'. Erdoğan's seculiere tegenstanders beschuldigen hem van terugkeren naar zijn islamitische *roots*, onder meer door de uitspraak te verlangen naar een 'meer religieuze jeugd'.

3.3.3 Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid

Omdat Erdoğan de mogelijkheid tot toetreding bij de Europese Unie uit wilde breiden, begon hij zijn eerste jaren als president actief met het aanpakken van de schendingen van de mensenrechten in Turkije. Echter, sinds 2005 lijkt de verbetering hierin te stagneren.

Onder andere de in dat jaar ingevoerde antiterrorisme-wet kan, door de zeer ruime definitie van terrorisme, misbruikt worden om vrijheid van meningsuiting te onderdrukken.

In het voorgangrapport van 2009 stelt de Europese Commissie dat er een steeds meer open en vrij debat mogelijk is in Turkije. Ook wat betreft (religieuze) minderheden en het respect voor mensenrechten. Maar ook dit wordt weer geschreven met de kanttekeningen dat Turkije nog een lange weg te gaan heeft; alleen al in het jaar 2009 werden de regels betreffende de mensenrechten, zoals omschreven in het EVRM, bijna 400 keer overtreden.

Onder de mensenrechten valt voor de Europese Unie ook de vrijheid van meningsuiting. Ook op dit punt voldoet Turkije (nog) niet aan de verwachtingen van de EU. Censuur wordt in Turkije nog vrijwel dagelijks toegepast, in kranten, tijdschriften en op de televisie. Mensenrechtenorganisaties mogen er niet vanuit gaan dat hun artikelen zonder slag of stoot geplaatst worden en ook artikelen van Koerdische hand zijn niet eenvoudig te vinden in de schappen van de plaatselijke kiosk.

Alleen al in 2001 werden bijna zeventig radiozenders en televisiekanalen

gesloten, voor een totale duur van bijna 3000 dagen. Toch verandert het landschap van de (zelf-)censuur ook. In 2002 is de periode waarvoor een krant met sluiting kan worden bestraft gehalveerd, tot maximaal 15 dagen, net als de periode van opsluiting van de verantwoordelijke uitgevers, die maximaal 3 maanden vastgezet kunnen worden. In 2010 kwam Turkije, volgens de index van het Freedom House, op een beschamende 106^e plek van de wereld, kijkend naar persvrijheid. In september van datzelfde jaar werd de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid opnieuw vergroot, door een nieuw aangenomen grondwet.

Artikel 301 in de Turkse grondwet verbood de belediging van Turkije en het Turks-zijn in alle situaties. Door een grondwetswijziging in 2010 werd dit enigszins afgezwakt. Dit getuigde voor de Europese Unie dat Turkije weer een stap in de goede (Europese) richting zette. Echter, 'enigszins afzwakken' is nog onvoldoende, aangezien de eis vanuit de Unie is dat haar lidstaten *garantie* voor vrijheid van meningsuiting moeten bieden, zoals vastgesteld in het EVMR.

Ondanks de afgezwakte wet blijven mediabazen kritische journalisten ontslaan, bang om regeringsgeld mis te lopen. Op het moment van dit schrijven, juni 2013, zitten minstens 80 journalisten in de gevangenis, waarvan vele Koerden, beschuldigd van PKK-lidmaatschap.

De gevangenis zitten overvol en de gevangenen leven vaak onder erbarmelijke omstandigheden vanwege een tekort aan ruimte en personeel. Boeken, tijdschriften en kranten zijn verboden en er zijn nog altijd restricties op het gebruik van de Koerdische taal, onderling, met bezoek en zelfs bij briefuitwisselingen.

3.4. Deelconclusie

Tayyip Erdoğan heeft, net als Turgut Özal, toenadering gezocht tot de Europese Unie. De lat van de EU was al hoog gelegd, door de toetredingseisen aan te scherpen met de Kopenhagencriteria, in 1993. Het westen was opgetogen over de plannen van Erdoğan om zijn land te hervormen. Met het terugdringen van de macht van het leger heeft Erdoğan een belangrijke eis van de Europese Unie vervuld, op democratisch gebied. De verkiezingen lijken onder zijn bewind redelijk democratisch te verlopen, hoewel er vanuit diverse groeperingen vraagtekens geplaatst worden. Het voortgangsrapport van de EU van 2011 stelt zelf ook dat de verkiezingen enerzijds democratisch en pluralistisch verlopen zijn, maar ook beïnvloed door het beperken van de vrijheid van

meningsuiting. Het land is na zestig jaar nog altijd geen volledig geconsolideerde democratie, maar boekt wel vooruitgang.

Ook op het gebied van de mensenrechten is vooruitgang te zien. De doodstraf, in tijden van vrede, is afgeschaft en grondwettelijk is vastgelegd dat alle burgers vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst hebben. Niet alleen Erdoğan zelf heeft invloed op de positieve ontwikkelingen; de civil society van Turkije is de afgelopen jaren versterkt en beter georganiseerd. Dit heeft ook een positief effect op de bevordering van de mensenrechten in het land. Ook kan een sterke civil society het gevolg kan zijn van een (redelijk) werkende democratie en vrijheid van meningsuiting. Echter, persvrijheid blijft een heikel punt in Turkije. Tot 2005 waren de ontwikkelingen positief, maar deze zijn daarna grotendeels gestagneerd. Censuur blijft de orde van de dag en vele journalisten zitten in de gevangenis, doordat zij geen gebruik konden maken van hun recht op vrije meningsuiting.

Erdoğan lijkt met gespleten tong te spreken; enerzijds beschimpt hij de Europese Unie als een 'christelijke club', terwijl hij wel Turkije de Europese waarden lijkt te willen geven, om toe te kunnen treden tot de Unie. Enerzijds wil hij bij Europa horen, maar anderzijds lonkt hij naar het Oosten. De brug tussen het Oosten en Westen zijn, betekent zo ook de mogelijkheid hebben van het kiezen tussen Oost en West.

Conclusie I

Nadat we de ontwikkelingen van Turkije hebben bekeken kunnen we voor de conclusie het best terug naar de eerste hoofdvraag van deze thesis. Want in hoeverre stroken de ontwikkelingen in Turkije gedurende de tijd van het regeren van de militaire junta en president Özal, (1980 -1993) en de regeringsperiode van premier Erdoğan (2003 – heden), op de vlakken van democratie en mensenrechten met de ontwikkelingen binnen de Europese Unie, gedurende hetzelfde tijdsvlak wanneer we dit bekijken aan de hand van de Europese waarden in het Document on the European Identity (1973) en het Verdrag van Lissabon (2009) en in hoeverre zijn deze veranderingen het effect van een externe factor, zoals de Europese Unie?

Alle activiteiten van de Europese Unie berusten op verdragen, die op democratische wijze door de lidstaten goedgekeurd zijn. Democratie en mensenrechten liggen aan de basis van de beginselen van de Europese gemeenschap en zijn hierdoor ook belangrijk als waarden voor eventueel toetredende landen. Sinds de oprichting van de Europese Gemeenschap zijn deze twee waarden zelfs een grotere rol gaan spelen in de ideologie van de Europese Gemeenschap (nu Europese Unie) en worden ze beiden in het laatste verdrag, het Verdrag van Lissabon, verder uitgebreid en meerdere malen expliciet benoemd.

Op het gebied van democratie en mensenrechten zien we dat ook Turkije in de afgelopen dertig jaar grote sprongen heeft gemaakt. Drie decennia geleden was het met beiden slecht gesteld, in Turkije. De jaren tachtig begonnen met veel geweld en mensenrechtenschendingen. Er werd een militaire coup d'état gepleegd; achteraf gezien bleek dit onder valse voorwendselen te zijn geweest. Door de politieke instabiele situatie kwamen basale individuele (mensen)rechten vaak in het gedrang. Onder de militaire junta, geleid door generaal Evran, werd de staatsislam geïnstitutionaliseerd, als tegenwicht tegen radicale linke en religieuze opvattingen. Vele tienduizenden Turken belandden in de gevangenis en er werd een nieuwe grondwet van kracht die de rechten van de burgers sterk beperkte.

Premier Turgut Özal werd in 1983 premier van Turkije en begon met grootschalige hervormingen. Hij wilde Turkije transformeren van een geïsoleerde, bureaucratische en militaire republiek, in een open democratie. Hij was de eerste premier die zijn oog liet vallen op de Europese Gemeenschap, waardoor de Gemeenschap vanaf dit moment verwachtingen kon hebben van binnenlandse Turkse zaken. De onderhandelingen gingen vrij voorspoedig, tot Turkije te maken kreeg met grootschalige mensenrechtenschendingen, onder andere door guerrillaoorlogen, etnische zuiveringen en religieuze segregatie. De relatie tussen Turkije en de EG leek bekoeld, immers, Turkije leek ver van de Europese ideologie af te staan.

Özal beseftte dit en probeerde het lidmaatschap voor een tweede keer voor te leggen bij de Gemeenschap, in 1987. Hij ging in dialoog met de Koerden, onder andere doordat het westen intensieve druk op hem uitoefende. Özal leek vooral bekwaam in het verzoenen van schijnbare tegenpolen. Ondanks zijn inspanningen en het feit dat hij alle partijen wilde verenigen (de progressieven en de conservatieven, het oosten en het

westen, de seculieren en de religieuzen) bleef Turkije onder zijn leiding het slachtoffer van groot dualisme in de samenleving. De Europese Gemeenschap keek argwanend toe vanaf de zijlijn, maar besloot wel vanaf 1987 elk jaar voortgangsrapporten op te stellen, over de ontwikkelingen omtrent de toetreding van Turkije.

Tien jaar na de dood van Özal komt Tayyip Erdoğan aan de macht in het land. Turkije is op dat moment nog steeds geen lid van de Europese Unie en Erdoğan besluit het plan weer gedreven op te pakken. Erdoğan gaat in gesprek met de Unie en aan de slag met de punten uit de voortgangsrapporten. Onder andere de macht van het leger wordt teruggedrongen en de doodstraf in tijden van vrede wordt afgeschaft. Onder toezicht van de EU worden verschillende obstakels aangepakt. Echter, Erdoğan heeft met nog meer eisen te maken dan Özal twintig jaar eerder had door de Kopenhagencriteria.

Bij zowel de periode van 1980-1993 als de periode 2003-heden zijn positieve ontwikkelingen te zien in Turkije op het gebied van mensenrechten en democratie. Voor Özal hadden de gesprekken en de eventuele toetreding van Turkije tot de Europese gemeenschap een leidende functie. Voor Erdoğan zijn de voortgangsrapporten vanuit de Europese Unie een leidraad geweest, bij zijn beleid voor democratie en mensenrechten. Zo heeft de Unie positief bij kunnen dragen aan de ontwikkeling van haar eigen waarden in een ander land.

De ontwikkelingen in Turkije op deze vlakken stroken dus in zoverre met de ontwikkelingen binnen de EU, dat ze beide een positieve en uitbreidende tendens laten zien. Echter, de Unie heeft haar eigen waarden door de jaren heen verder uitgebreid en aangescherpt, zoals we kunnen zien in de ontwikkeling van die waarden in de documenten en verdragen van de unie. Maar hierdoor komen de eisen voor kandidaat-lidstaat Turkije ook weer hoger komen te liggen en lijkt de lat, hoe hoog Turkije ook rijkt, telkens iets hoger te liggen.

Maar de Turkse democratie lijkt in de problemen gekomen door interne identiteitsconflicten. Zowel de religieuze als de etnische identiteit hebben gezorgd voor dualisme in de samenleving, wat het ontstaan van een geconsolideerde democratie nog verder bemoeilijkt. Ten eerste was er de opkomst van de geïnstitutionaliseerde islam,

die de transitie naar geconsolideerde democratie in de weg stond. Het tweede grote dilemma waar Turkije mee worstelde was de zorgen met betrekking tot de minderheidsrechten, het probleem met de Koerden. Beide identiteiten in Turkije hebben ook de militaire actor versterkt en (zodoende) de mensenrechtenschendingen in de hand gewerkt.

Het wachten is nu op een nieuwe grondwet. De huidige dateert van de militaire junta in 1980 en was minder liberaal dan de grondwet daarvoor. De burger werd hiermee ondergeschikt aan de staat. Op het moment dat Erdoğan er toch voor kiest om verder te willen met Europa, zullen in de nieuwe grondwet de mensenrechten en de democratie verder uitgebreid moeten worden. En niet alleen op papier, hij zal ook moeten zorgen voor verdere implementatie hiervan in Turkije.

4. Europese Identiteitsvorming

en Turkse toetreding

Zoals we hebben gezien worden de kernwaarden 'democratie' en 'mensenrechten' van de Europese Unie geoperationaliseerd, onder andere in het Document on the European Identity. Er is in voorgaande hoofdstukken geanalyseerd hoe deze kernwaarden zich ontwikkelen in kandidaat-lidstaat Turkije. Identiteit laat zich dus deels concretiseren in kernwaarden. Maar het opstellen van het DEI brengt ook vragen met zich mee, aangezien het concept 'identiteit' nog veel meer omvat dan (deze twee) kernwaarden. In dit slothoofdstuk wordt nogmaals gekeken naar de identiteit en wordt getracht om het concept 'identiteit' in een bredere constructivistische context te plaatsen.

Om te onderzoeken hoe identiteitsvorming en Europeanisering van invloed is op de eventuele toetreding van Turkije tot de Europese Unie, zal eerst het ontstaan en de functie van een Europese identiteit toegelicht moeten worden. Vervolgens zal het begrip 'identiteit' meer vastigheid moeten krijgen, aangezien dit - vreemd genoeg - in het Document on the European Identity niet gedaan wordt. Tenslotte zal geanalyseerd worden in *hoeverre er door de vorming van een Europese identiteit, een structureel spanningsveld ontstaat, met betrekking tot de eventuele toetreding van Turkije tot de Europese Unie, wanneer we kijken naar de definitie en de functie van Europese Identiteit, aan de hand van het Document on the European Identity van de Europese Gemeenschap (1973).*

4.1 Identiteitscrisis

Waar het credo van de Europese Unie enerzijds 'eenheid in verscheidenheid' luidt, stelt zij anderzijds grenzen aan deze verscheidenheid door het creëren van een transnationale Europese identiteit, zoals beschreven in het Document on the European Identity. De vorming van identiteit is van invloed op toekomstige lidstaten van de Europese Unie, waar het delen van de Europese identiteit en waarden een voorwaarde is. Zogezegd verwacht de Europese Unie dat toekomstige lidstaten, zoals Turkije, Europeaniseren, wanneer zij (nog) niet dezelfde waarden bezitten. Europeanisering van de kandidaat-lidstaten is in se een vrijwillig proces, aangezien het land zelf lid wil worden van de Europese Unie en een proces waarin de Europese waarden en

ideologieën die van andere lidstaten beïnvloeden.

Wat in de meeste nationale staten wél lukte lijkt te falen in Turkije en Europa; het creëren van een (supra-)nationale identiteit. Het grootste probleem voor Europa is het feit dat er geen identiteitsverhaal of mythe was –of is- , die de 500 miljoen burgers van het continent in een gemeenschappelijk lotsbesef doet geloven. De Europese identiteit bestond dus niet, maar moest *gecreëerd* worden. Een transnationale identiteit, die houvast moest bieden aan de lidstaten van de Europese Unie, maar niet de nationale identiteit zou vervangen. Volgens Jacobs en Maier is Europa 'een amalgaam van diversiteiten en contradicties, wat de mogelijkheid schept te kiezen tussen de vele tegenstrijdige elementen uit het verleden om een Europese identiteit aan te duiden'.

In de vroege jaren zeventig is het Document on the European Identity opgesteld. Hierin werd gesteld dat een gedeeld Europees bewustzijn, die de Europese identiteit met zich mee zou brengen, een onvermijdelijke factor was, om de Europese Gemeenschap verder te transformeren in een supranationale politieke unie. Voor het creëren van deze identiteit werd gebruik gemaakt van diverse strategieën, waaronder de gedeelde ideologieën en mythes in stand houden belangrijk waren, zoals we dat eerder ook bij Atatürk zagen. Ook de seculiere rituelen en gemeenschappelijk Euro-symbolisme werden als van belang gezien om een gedeelde (culturele) identiteit te verwerven. In het DEI werd de functie van de identiteit als volgt omschreven;

The European Identity will evolve as a function of the dynamic construction of a United Europe. In their external relations, the Nine propose progressively to undertake the definition of their identity in relation to other countries. They believe that in so doing they will strengthen their own cohesion and contribute to the framing of a genuinely European foreign policy. They are convinced that building up this policy will help them to tackle with confidence and realism further staged in the construction of a United Europe, thus making easier the proposed transformation of the whole complex of their relations into a European Union.

4.2 Identiteit als concept

Maar (Europese) identiteit is een omstreden concept. Verscheidenheid in etniciteit, religie en ras zijn een realiteit in vrijwel alle Europese nationale staten, laat staan in de supranationale Unie. Er wordt veelvuldig gedebatteerd over zaken als multiculturalisme, bevordering van diversiteit en pluralisme en vaak leveren deze debatten meer vragen op dan antwoorden. Een identiteit krijgt pas waarde en relevantie in contacten met anderen. Sociale identiteiten zijn per definitie differentiërend. De Europese identiteit wordt onder andere getypeerd door differentiatie ten opzichte van de Oriënt, zoals Edward Said stelt met zijn concept '*Oriëntalisme*'. Het oriëntalisme is een manier van denken, een mentale constructie ontwikkeld in het westen, die is gebaseerd op een ontologisch en kennistheoretisch onderscheid tussen 'de Oriënt' en (meestal) 'de Occident'. Said krijgt bijval van Öniş, die in zijn artikel '*Turkey, Europe and Paradoxes of Identity*' stelt dat

[a]ny kind of identity is reinforced by the existence of contrasting or opposite identities that provide a definitional frame of references. Scholars suggest that European identity is reinforced by the existence of two powerful 'others', one in the west, one in the east.

Voor het vormen haar eigen Europese identiteit, heeft de Europese Unie dus 'een ander' nodig, zoals ook gesteld wordt in de zin uit het DEI, die heeft verklaard dat in [...] *their external relations, the Nine propose progressively to undertake the definition of their identity in relation to other countries*. Voor deze thesis is, op basis van de waarden van het DEI en diverse auteurs, de volgende definitie van identiteit opgesteld;

'Een identiteit is het resultaat van zelfdefinitie en definiëring van anderen, gebaseerd op gemeenschappelijke socioculturele kenmerken, afkomst, waarden en oorsprong.

Dit kan op individuen, volkeren en zelfs op supranationale groeperingen betrekking hebben.'

Volgens Sener Akturk hebben de lidstaten van de EU met het opstellen van een Europese identiteit een raamwerk gecreëerd waarin de nationale identiteiten ingelijfd kunnen

worden in een supra-nationalistische Europese identiteit, zoals in het DEI staat dat.

[t]he diversity of cultures within the framework of a common European civilization, the attachment to common values and principles, the increasing convergence of attitude to life, the awareness of having specific interests in common and the determination to take part in the construction of a United Europe, all give the European Identity its originality and its own dynamism.

Gerard Delanty stelt dat een politieke identiteit vast moet liggen in een politieke gemeenschap. Het zogenaamde 'demos'. Deze demos moet op zijn beurt weer verankerd zijn in een 'ethnos', een culturele identiteit. Dit gaat samen met de eerder genoemde stelling van Jacobs en Maier, die zeggen dat de Europese identiteit gecreëerd moest worden om toekomst te kunnen bieden aan het ontstaan van (draagvlak voor) een politieke Europese Unie. Dat deze federale unie nog altijd niet de realiteit is, kan dus liggen aan een te klein draagvlak door het gebrek aan een Europees wij-gevoel.

Conclusie II

Zoals we uit de voorgaande twee hoofdstukken kunnen concluderen is Turkije daadwerkelijk in zekere zin geëuropeiseerd, door het binnenlands bevorderen van de mensenrechten en democratie. Ook kunnen we concluderen dat Turkije, ondanks dat het land grote stappen gemaakt heeft, nog een lange weg te gaan heeft, voor deze Europese

kernwaarden volledig geïmplementeerd zijn in de samenleving. Hoewel we hier een spanningsveld zien, is dit in ontwikkeling, en niet structureel te noemen.

In dit laatste hoofdstuk zijn we dieper ingegaan op de Europese identiteit. Vanuit Turks perspectief lijkt een volledig lidmaatschap van de Europese Unie een natuurlijke, onontkoombare volgende stap. Dit zou een logisch gevolg zijn op de verwesterlijking en Europeanisering in Turkije, waarvan de wortels terug te brengen zijn tot de tijd van Atatürk. Maar door de vorming van een 'Europese identiteit' wordt toetreding tot de Europese Unie bemoeilijkt door verschillende oorzaken. Óf de definitie moet veranderen, óf de Turkse identiteit. En beide oplossingen zijn dubieus.

Ten eerste is de definitie problematisch. Turkije kan verder Europeaniseren, maar wanneer Turkije ook onder de noemer 'Europese identiteit' moet vallen, zien we dat dit problematisch wordt, omdat de definitie van identiteit dan nog verder uitgebreid moet worden. *Wanneer we terug gaan naar de definitie van het begrip 'identiteit' die eerder voorgesteld is, zien we namelijk dat alleen de gemeenschappelijke socioculturele kenmerken en de waarden veranderbaar en te Europeaniseren zijn.*

Wanneer de definitie van het begrip identiteit nog breder wordt, kan de functie die de Europese identiteit heeft haar waarde verliezen. Waar identiteit bedoeld is om burgers te binden, wordt juist dat problematisch, wanneer ook Turkije bij de Europese identiteit hoort. Waar identiteit 'eenheid' zou moeten betekenen, wordt het op dat moment zoveel omvattend, dat er niet meer sprake kan zijn van een gedeelde identiteit. Terwijl juist deze eenheid en het gedeelde Europese bewustzijn de basis zouden moeten zijn om de Europese Unie om te zetten in een politieke gemeenschap. Het *demos* van de Europese Unie moet verankerd zijn in een *ethnos*, om draagvlak te kunnen bieden voor het doel, een federale Europese Unie.

Ten tweede is het problematisch wanneer de Turkse identiteit zo ver verandert dat hij wél aan de definitie voldoet. Zoals we eerder gezien hebben, is de Europese identiteit een identiteit die *naast* de nationale identiteit moet bestaan. De transnationale identiteit, die houvast moest bieden aan de lidstaten van de Europese Unie, maar niet ter vervanging van de nationale identiteit. Op het moment dat Turkije, om te mogen toetreden tot de Europese Unie, zo moet veranderen dat zij haar eigen Turkse identiteit opgeeft om de Europese identiteit aan te nemen, zorgt dit voor frictie met eerdere bewering.

Hoewel de elementen 'democratie' en 'mensenrechten' uit het Document on the European Identity lijken te zorgen voor de creatie van een brug tussen Turkije en Europa, lijkt de operationalisering van de essentie uit datzelfde document (de identiteit) Turkije en Europa juist uit elkaar te drijven. De creatie van een Europese identiteit zorgt overduidelijk voor een structureel spanningsveld met betrekking tot de toetreding van Turkije tot de Europese Unie. Om deze op te lossen zijn er twee (problematische) opties;

De eerste optie is dat, bij toetreding van Turkije tot de Europese Unie, de definitie van 'Europese identiteit' aangepast moeten worden. Echter, hierdoor gaat de functie van identiteit, als draagvlak voor een politieke unie, verloren, door te grote verscheidenheid. De tweede optie is dat Turkije zich dusdanig aan Europa aanpassen, dat de Europese identiteit haar nationale identiteit vervangt, wat niet de functie is van de Europese identiteit. Op dit moment zou de Turkse identiteit namelijk in gevaar zijn en wordt de nationale identiteit van Turkije vervangen door de transnationale identiteit van Europa.

Op het moment dat de Europese Unie 'Eenheid in verscheidenheid' uit wil dragen, dan moet zij beseffen dat, door de creatie van een Europese identiteit en met het doel een politieke Unie te worden, er grenzen gesteld worden aan deze verscheidenheid.

Literatuurlijst

Primaire literatuur

Europese Gemeenschap, *Document on the European Identity*
(Kopenhagen, 14 december 1973).

Europese Commissie, *The Treaty of Lisbon*
(Lissabon, 1 december 2009).

Europese Commissie, *Turkey 2009, progress report*,
(Brussel 2009).

Europese Commissie, *Turkey 2011, progress report*,
(Brussel 2011).

Boeken

Ahmad, F., *Turkey, the quest for identity*
(Oxford 2005).

Anderson, P., *The New Old World*
(Londen, 2009).

Barker, *Turkish Religious Identity and the Question of European Union Membership*
(Ankara, 2012).

Boxhoorn, B., en M. Jansen, *De Integratie van Europa, een historische balans*,
(Bussum 1997).

Forsythe, D.P., *Human Rights in International Relations*,
(Cambridge 2002).

Harrington, J., *Wrestling with free speech, religious freedom, and democracy in Turkey*,
(Plymouth 2011).

Laçiner, S., e.a. *European Union with Turkey : the possible impact of Turkey's membership on the European Union* (Uşak 2005).

Kabasakal Arat, Z.F., *Human Rights in Turkey*,
(Philadelphia 2007).

Mak, G., *De Brug*,
(Amsterdam 2007).

Moxon-Browne, E., e.a., *Who are the Europeans now?*
(Londen 2004).

Park, B., *Modern Turkey, People, State and Foreign Policy in a Globalized World*,
(New York 2011).

Rochtus, D., De Vylder G., en Yüksel, V., *Turkije, springstof voor de EU?*
(Antwerpen 2002).

Said, E.W., *Orientalisten*
(Amsterdam 2005)

Scheltema, M., e.a., *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, De Europese Unie, Turkije en de Islam*,
(Amsterdam 2001)

Soysal, Y.N., *Limits of Citizenship, Migrants and postnational membership in Europe*,
(Chicago 1995).

Sunier, T., *Turkije, mensen, politiek, economie en cultuur*,
(Den Haag 1998).

Verkuyten, M., *Etnische identiteiten, theoretische en empirische benaderingen*
(Amsterdam, 1999).

Zürcher, E.J. *Turkey, a Modern History*
(Londen 2004).

Zürcher, E.J. 'Gelukkig is hij die zich "Turk" noemt - nationale identiteit en persoonlijkheidscultus in Turkije' (Amsterdam 1994).

Zürcher E.J., en Van der Linden, H., 'Zoeken naar de breuklijn: Een verkenning naar de rol van de Turkse islam in de toetreding van Turkije tot de Europese Unie in het licht van de 'botsing der beschavingen', in *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, De Europese Unie, Turkije en de Islam*, (Amsterdam 2001).

Artikelen ed

Ataman, M., 'Özal Leadership and Restructuring of Turkish Ethnic Policy in the 1980's', in: *Middle Eastern Studies*, Vol 38, nr.4, (oktober 2002), pp123-144.

Aral, B., 'Dispensing with Tradition? Turkish Politics and International Society during the Özal Decade, 1983-93', in: *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 1 (januari 2001), pp72-88.

Bril, F. van der., 'De Europeanisering van de Turkse Buitenlandse Politiek', *Proefschrift Universiteit Gent* (Gent 2011).

Dagi, I.D. 'Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics, the Özal Years, 1983 – 1987', in: *Middle Eastern Studies*, Vol 37, No 1, (Januari 2001), pp17- 40.

Erdogan, B., 'Compliance with EU Democratic Conditionality; Turkey and the Political Criteria of EU', geschreven voor Conferentie betreft EU Politiek, gehouden 21 tot 23-09-2006 in Istanbul.

Jacobs, D., en Maier, R., *Europese Identiteit en Europees burgerschap als constructie, feit en fictie*.
in: *Oikos, Politiek, milieu, cultuur* no. 15, (april 2000) pp1-12.

Ley, H. *De Brug van Mostar*, op www.cie.ugent.be. (1998)

Zemni, S., 'Islam, European Identity and the Limits of Multiculturalism' in : *Religious Freedom and the Neutrality of the State: The position of Islam in the European Union* (2002) pp.158-173 .

Websites (nader gespecificeerd in de footnotes)

www.economist.com

www.europa.eu

www.freedomhouse.org

www.monde.fr

www.nos.nl

www.spiegel.de